

Aarseth, H., Bråten, B. & Lund, R. (2022).
Kjønnsbalanse i tellekantenes tid: Epistemisk
mangfold, eller monokultur på speed? I I.W.
Owesen & H. Aarseth (Red.), *Kjønn og akademia*.
På vei mot BALANSE? (s. 42–61). Fagbokforlaget.
DOI: <https://doi.org/10.55669/oa160802>

2

Kjønnsbalanse i tellekantenes tid

Epistemisk mangfold, eller monokultur på speed?

Helene Aarseth, Beret Bråten og Rebecca Lund

Innledning

Kjønnsbalanse kan fortone seg som en besnærende ramme for arbeidet med kjønnslikestilling i akademia. Det kan lett omsettes i konkrete måltall – ja, i en viss forstand *er* det allerede et måltall. Så besnærende er dette målet at det fort kan fremstå som noe som i seg selv skal begrunne og motivere arbeidet med likestilling i akademia. Når andre diskrimineringsdimensjoner skal inkluderes i likestillingsarbeidet, reises gjerne spørsmålet om man bør legge til flere måltall for flere identitetsmarkører. Problemet med representasjonsbalanse er imidlertid at oppmerksomheten rettes mot individuelle identitetsmarkører heller enn de strukturelle, institusjonelle og organisatoriske logikkene som produserer ulikestilling, ensretting og marginalisering. Representasjon ble et mål i en tid og en sammenheng der kvinner ble møtt

med fordommer og utestengning på grunn av at de var kvinner. Økt representasjon av kvinner skulle, da dette ble en sak gjennom 1970- og 80-tallet, bidra til inkludering av et bredere erfaringstilfang og bedre dialog mellom ulike livsverdensperspektiver og forståelsesformer. Det var altså en sammenheng mellom representasjon av en sosial gruppe og epistemisk mangfold. I dag er representasjon i form av kjønnsbalanse blitt selve målet for likestilling i akademia. Det opprinnelige målet om epistemisk mangfold har forsvunnet mer ut av syne. Endringer i og utenfor akademia gjør at sammenhengen mellom mangfold i representasjon og mangfold i tilnærminger og forståelsesformer trenger å gås opp på nytt.

Måten universiteter og høyskoler styres på, har endret seg radikalt gjennom de to siste tiårene. Dagens styringssystem er basert på konkurranse om et sett standardiserte mål for forskning, kunnskapsdannelse og undervisning (se for eksempel Shore & Wright, 2000). Slike standardiserte mål for kvalitet – eller eksellens – kan motvirke diskriminering basert på ubevisste fordommer knyttet til kjønn. Det er i prinsippet et pluss. Samtidig diskuteres det lite hvordan disse standardiserte kravene preger ikke bare universitetet på institusjonsnivå, men også legger rammer for hvilke individuelle faglige og personlige orienteringer og motivasjoner som fremmes og hemmes. I det følgende vender vi blikket mot hvordan praksiser, relasjoner og logikker som dominerer i akademia, bidrar til å påvirke hvem som selekteres til akademiske posisjoner og hvilke forståelsesformer som produseres. Vi vil argumentere for at den tilnærmingen til kunnskap og forskning nevnte styringssystemer representerer, kan være med på å bidra til økt endimensjonalitet. Man sikrer representasjon av kvinner eller andre sosiale grupper, men basert på at disse representantene spiller spillet og retter sin energi og oppmerksomhet mot det som «teller» (Lund & Tienari, 2019; Rowlands & Wright, 2019; Orupabo & Mangset, 2022). Den utviklingen vi ser i akademia rettet mot vektlegging av måltall og tellekanter, der de som når opp og fram er de som produserer og leverer i tråd med de standardiserte målene, kan altså like gjerne komme til å fremme ensretting og monokultur som økt perspektivmangfold.

Dette gjør det nødvendig å tenke nytt rundt forbindelsen mellom representasjon og perspektivmangfold – og det er dette som er vårt anliggende i dette kapitlet. Inspirasjon kan hentes fra idégrunnlaget for den tidlige feministiske vitenskapsteorien der de epistemologiske implikasjonene

av kvinners manglende plass i akademia var et hovedanliggende. Poenget her er ikke representasjon av kvinner som kategori, men representasjon av forståelsesmåter og kunnskapsinteresser som ansføres gjennom erfaringer som er nedvurdert og usynliggjort, i dette tilfellet erfaringer med omsorgs- og relasjonsarbeid. Selv om disse tidlige bidragene tok utgangspunkt i en motsetning mellom kvinner og menn på en måte som i dag kan fremstå som endimensjonal, gir de, slik vi ser det, likevel viktige innspill til tenkningen rundt sammenhengen, eller den manglende sammenhengen, mellom representasjonsmangfold og perspektivmangfold i dagens akademi. Vi må videreutvikle og oppdatere analysen av hva som driver innsnevring og ensretting og derigjennom forringer den akademiske samtalen. Dette var de tidlige bidragene til feministisk vitenskapsteori opptatt av. Dette gjelder, mener vi, også i en tid der kjønnsrelasjoner er mer komplekse og der krav om mangfold og representasjon ikke lenger bare handler om kjønn, men også om flere erfaringsdimensjoner. Kanskje er det *særlig* viktig i denne situasjonen.

Vi starter kapittelet med å vise hvordan representasjon i økende grad fremstår som et mål i seg selv, løsrevet fra sin opprinnelige begrunnelse. Deretter går vi tilbake til de første feministiske vitenskapsteoriene på 1980-tallet og deres begrunnelse for nødvendigheten av å utvide det de så som en endimensjonal og snever kunnskapsforståelse. Vi argumenterer for at disse tidlige bidragene, om de videreutvikles i lys av utviklingstendenser i samfunnet, kan gi viktige innspill til dagens tenkning rundt likestilling og mangfold. I siste del av kapittelet foreslår vi at dagens markeds- og konkurranseinspirerte styringsstrategier i akademia, ved å fremme en bestemt akademikertype styrt av eksterne standardiserte mål, kan være en ny versjon av den kjønnsrelaterede innsnevring og endimensjonalitet de tidlige teoriene pekte på. Vi spør om disse styringsstrategiene, på tross av at de i økende grad utvikler egne mål for balanse og mangfold, også har en *implisitt epistemologi* (Aarseth, 2022) som fremmer akademisk monokultur. Om så er tilfellet, sparker de beina under brytningen mellom ulike erfaringsbakgrunner og forståelsesformer som var og bør være et hovedmål med likestilling og mangfold i akademia.

Kunnskapsperspektivet som forsvant

Da kvinner – og noen menn – ved inngangen til 1970-tallet kjempet for en plass og representasjon i akademia, var det for å utvide kunnskapsgrunnlag og forskningsfokus. Dette var også del av en utdanningsrevolusjon basert på politiske beslutninger om en stadig bredere grunnutdanning som var tilgjengelig for alle, samt et høyere utdanningstilbud som i hovedsak er offentlig og gratis. I tillegg fikk vi Statens lånekasse for utdanning. Sammenhengen mellom representasjons- og kunnskapsperspektivet var tydelig i denne utdanningsrevolusjonen som foregikk gjennom 1960-, 70- og 80-tallet. Revolusjonen utvidet grunnlaget for å rekruttere studenter fra hele befolkningen uavhengig av sosiale lag, og ga ikke minst kvinner adgang til utdanning på lik linje med menn, inkludert til høyere utdanning. Basert på dette åpnet mulighetene seg for at kvinner også kunne arbeide i akademia og utvide perspektivmangfoldet i danning av kunnskap og formidling av kunnskap. Kvinner arbeidet altså for å få plass i akademia basert på et *dobbelt perspektiv* (Haavind, 1986; Hernes, 1997). Kravet og målet var at forskning og undervisning også måtte omfatte kvinners levekår og livsløp. Dette manglet i viktige forskningsprosjekter tidlig på 1970-tallet, som for eksempel den første maktutredningen og de første levekårsundersøkelsene (Halsaa, 1992). Dersom man skulle lykkes med å få slike perspektiver og forskningsinteresser inn, måtte de unge kvinnelige forskerne inn. De brydde seg om kvinners erfaringer og muligheter i samfunnet. Ambisjonene om å utvikle forskningens perspektiver og innhold – et *kunnskapsperspektiv*, forutsatte adgang, tilstedeværelse og inkludering av kvinner i akademia på lik linje med menn – et *representasjonsperspektiv*. Utgangspunktet var en gjennomgripende kjønnsarbeidsdeling fundert på et tydelig skille mellom privat og offentlig sfære. Kvinner hadde vært begrenset til og dominerte den private sfæren med hjem og barn. Den offentlige sfæren – arbeidslivet, politikken, akademia – var helt fram til utgangen av 1960-tallet fullstendig dominert av menn. Med utgangspunkt i sine *erfaringer* fra det som den gang var naturalisert og usynlig investering i menneskelige behov og hverdagslivets relasjoner, tilførte kvinnene forskning og undervisning nye forskningsspørsmål og nye perspektiver for hva som telte som riktig vitenskap (se for eksempel Wærness, 1984).

Dette doble perspektivet var også med i den tidlige fasen i arbeidet for kjønnslikestilling ved universitetene. Men gradvis forsvinner dette

doble perspektivet, både i internasjonale, nasjonale og lokale institusjoner.¹ Ett eksempel er handlingsplanene for likestilling ved Universitetet i Oslo (Bråten & Mikalsen, 2022).² Den første handlingsplanen for likestilling ved Universitetet i Oslo kom i 1989. Det doble perspektivet er godt synlig i starten, både som et mål for likestilling og i tiltak. Målet var å styrke kvinners representasjon og derigjennom utvide perspektiver og kunnskap. Men etter hvert endres forståelsen av kvinners fravær til først og fremst et spørsmål om manglende representasjon. Kunnskapsproblemet forsvinner eller snarere endrer karakter til et spørsmål om universitetets kvalitet og omdømme. Kunnskapsmangfold gis med andre ord et instrumentelt tilsnitt. Det er nødvendig for universitetets kvalitet og evne til å konkurrere nasjonalt og internasjonalt. Etter årtusenskiftet blir en målstyringslogikk synlig i form av prosesser med å sette måltall for hva som er en realistisk økning i kvinne-representasjon i handlingsplanperioden. Hva som er målet med styrket representasjon, blir i disse handlingsplanperiodene særlig uklart. Det er som måltallene i seg selv er ment å skape motivasjon og evne til å nå mål om et likestilt akademia.

I en tid der diskriminering basert på ubevisste fordommer ikke lenger er hovedproblemet, men at andre forhold driver den vedvarende ulikestillingen (Lund, 2015; Frølich mfl., 2019; se også Henningsen & Liestøl i denne boken; Mangset mfl. i denne boken), samtidig som målstyringslogikken får fornyet kraft, argumenterer vi for å oppmerksomhet om det epistemiske perspektivet.

Epistemisk mangfold

Feministiske vitenskapsteoretikere har vist at moderne vitenskapsidealer om nøytralitet og distanse i mange tilfeller kan være basert på ensidige

1 Både EU og Forskningsrådet arbeider riktignok også med integrering av kjønnsperspektiver i forskning (se for eksempel Rogg & Rustad, 2018). I dette kapittelet er vi imidlertid opptatt av en form for epistemisk mangfold som går ut over et mer standardisert opplegg for integrering, eller *mainstreaming*, av kjønnsdimensjonen.

2 Dette er basert på en dokumentanalyse av ni handlingsplaner for likestilling (og etter hvert mangfold) ved Universitetet i Oslo i perioden 1989–2022.

eller skjeve synsvinkler og eller ideologiske blindflekker (se for eksempel Longino, 1993; Keller, 1985; Andersson, 1995, 2004).³ Slike idealer kan dekke over partikulære verdier, interesser og antakelser som ligger til grunn for forskningsagendaer og forskningsfunn. De tidlige feministiske vitenskapsteoriene utfordret slike skjevheter. Det feministiske oppgjøret med nøytralitetssidealet betyr ikke nødvendigvis at det gis avkall på sannhetsnormer og bestrebelse på objektivitet. Her er det ulike syn innenfor ulike teoretiske retninger. Det alle er enige om, er at det er nødvendig å rokke ved ideen om at det finnes *én* absolutt objektiv sannhet. Dette bidrar til en bredere anerkjennelse av at subjektive erfaringer og verdier spiller en rolle i *alle* forskningsprosesser. Det er forskjellige tilnærminger til hva dette innebærer. Her vil vi gå i dialog med tradisjonene som gjerne betegnes som empiristisk eller historisk-materialistisk feminisme. Tradisjoner som på tross av forskjeller seg imellom har til felles at de subjektive erfaringer ikke bare er en legitim del av forskningsprosessen, men også produktivt fordrende for å få så sann kunnskap om og forståelse av verden som mulig.

En av de toneangivende talspersonene for et slikt perspektiv er den italiensk-amerikanske vitenskapsfilosofen Helen Longino. Hun argumenterer for at fordi subjektive erfaringer og synsvinkler nødvendigvis kommer inn i alle former for vitenskapelig virksomhet, må vi organisere denne virksomheten slik at det skapes best mulig forutsetninger for kritisk dialog og brytning mellom ulike perspektiver (Longino, 1987, 1993; se også Code, 1993). Målet om objektivitet knyttes ikke til den enkelte forsker og hans metoder, men betraktes som noe som utvikles interaktivt i forskerfellesskapet, gjennom en mest mulig demokratisk og mest mulig dialogisk intersubjektivitet. Longino understreker:

... scientific knowledge is constructed not by individuals applying a method to the material to be known but by individuals in their interaction with one another in ways that modify their observations, theories and hypotheses, and patterns of reasoning (Longino, 1993, s. 111).

3 For eksempel fremstår tidlige tiders vitenskapelige fremstillinger av kvinner som åpenbart uvitenskapelige med våre dagers briller.

Blikket vendes altså bort fra det enkelte individ og fra enkelte metoder, mot kollektiv forhandling; brytning mellom og representasjon av et størst mulig mangfold av ulike perspektiver og metodologiske tilnærminger. Inkludering av flere og alternative forståelseshorisonter blir viktig fordi dette utfordrer innforståtte og ikke-bevisste førforståelser. Det blir et mål vitenskapen bør strebe etter. Perspektivmangfold begrunnes i målet om vedvarende utfordringer av etablerte sannheter gjennom inklusjon av ulike synsvinkler og forståelseshorisonter. Dette er ikke det samme som relativisme, snarere en modell med ambisjoner om mest mulig sannferdig forståelse av verden (Longino, 1987). En slik redefinering av vitenskapelige praksiser kan ifølge Longino bidra til at vi nærmer oss mer fullverdige, sannferdige, mindre skjeve og endimensjonale tilnærminger og forståelser.

Den tyske filosofen Hannah Arendt understreker en ytterligere dimensjon ved dette. Hun argumenterer for at mangfoldige synsvinkler og perspektiver er en grunnleggende del av verdens beskaffenhet og «den menneskelige tilstand»:

We know from our experience that no one can adequately grasp the objective world in its full reality all on his own, because the world always shows and reveals itself to him from only one perspective, which corresponds to his standpoint in the world and is determined by it (Arendt, 2005, s. 128, sitert i Mahrtdt, 2019, s. 10).

Dersom den mangfoldige virkeligheten skal kunne gripes, krever det møter og brytninger mellom ulike synsvinkler og forståelseshorisonter. Dette krever at vi evner å være i dialog med andres forståelser og perspektiver. Faktisk er det slik, mener Arendt, at vi må evne å sette oss inn i den andres måte å se verden på for å være selvstendig tenkende (Mahrtdt, 2019). I dette perspektivet vender man fokus vekk fra individuelle standardiserte tilnærminger til hva som er kunnskapskvalitet. Av denne grunn blir det ikke representasjon av universaliserende identitetsforskjeller som står i fokus. I stedet blir det viktig å sikre representasjon av forskjellige vitenskapelige perspektiver som tar opp i seg hvordan verden «reveals itself» på ganske ulike måter avhengig av ditt ståsted og standpunkt i verden. Dette gjelder ikke minst de delene av samfunnet som er lengst fra de dominerende strukturene og logikkene. Ut fra dette perspektivet blir det viktig å skape best mulige vilkår for kapasite-

ten til å sette seg inn i den andres måte å se verden på, for slik å optimalisere dialogen mellom ulike forståelseshorisonter. Basert på denne tilnærmingen til epistemisk mangfold er det fruktbart å hente fram igjen noen av de grunnleggende innsiktene som ble utviklet i de tidlige feministiske analysene av kjønnsarbeidsdeling og dens epistemiske konsekvenser.

Kjønnsarbeidsdelingens epistemiske splittelse

De tidlige feministiske vitenskapsteoriene var opptatt av at det var en underliggende splittelse i måter å «gripe den objektive verden på» som var knyttet til organiseringen av samfunnets produksjon. Et hovedargument var at vitenskapen var «maskulin» (Hartsock, 1983; Keller, 1985; Smith, 1987). Med dette mente man ikke først og fremst at den var dominert av menn, selv om dette også var en del av bildet, men at den var dominert av «mannlige tenkemåter og forståelsesformer». Samfunnets produksjon var basert på en dyp splittelse mellom markedsrettet og behovsorientert virksomhet, en splittelse som i stor grad falt sammen med en gjennomgående kjønnsarbeidsdeling. Slik var splittelsen knyttet til kjønn som identitetskategori. Men dette var ikke det primære poenget. Det avgjørende var at industrikapitalismen skapte et skille mellom verdiskapende produksjon som fant sted i generaliserte og instrumentelle sosiale relasjoner og offentlige sfærer slik som marked, byråkrati og forskning på den ene siden – og på den andre siden virksomhet rettet mot ivaretagelse av menneskelige behov og relasjoner i konkrete, partikulære og lokale relasjoner og sammenhenger (se for eksempel Hartsock, 1983; Smith, 1987). Denne arbeidsdelingen og utbyttingen hadde konsekvenser for samfunnets produksjonsmåter, men også for måter å forstå verden på. Arbeidsdelingen skapte altså en *epistemisk splittelse*, der forståelsen av samfunnet ble preget av en erfaring og et perspektiv som var utviklet i marked og arbeidsliv. Denne erfaringen og dette perspektivet var frakoblet sin egen forutsetning, nemlig at noen også investerte i ivaretagelse og næring av menneskelige behov, relasjoner og livskrefter (Solheim, 2007). Det ble skapt et spenningsforhold mellom gjensidig avhengige sfærer; på den ene siden de abstrakte systemenes instrumentelle og tinglige rasjonalitet, på den andre siden investeringer i og ivaretagelse av menneskelige behov, livsenergi og relasjoner. La oss for enkelthets skyld betegne dette som en split-

telse mellom «målrettethet» og «behovsorientering». Fordi denne splittelsen langt på vei var organisert som en arbeidsdeling mellom kvinner og menn, var det et sammenfall mellom argumentet for representasjon av kvinner og utvidet perspektivmangfold. Arbeidsdelingen ga noen mulighet til å hengi seg til abstrakt og formativ tenkning fordi andre tok seg av de nødvendige fragmenterte og ofte uforutsigbare oppgavene som er knyttet til omsorg og relasjonsarbeid (Smith, 1987; Rudberg, 2012). Splittelsen forklarer kvinners og menns ulike posisjon i relasjon til kunnskapsutvikling og begrunner samtidig det mangelfulle, ensidige og skjeve epistemiske universet som unnfanges i denne arbeidsdelingen.

De tidlige feministiske tilnærmingene tilbyr viktige redskaper for å forstå de underliggende driverne bak skjevheter som ser ut til å overleve utallige forsøk på å kompensere og tilrettelegge for likestilt representasjon. Også nyere studier peker i retning av at den kjønnete arbeidsdelingen forklarer en god del av den manglende kjønnsbalansen i akademiske toppstillinger (se for eksempel Orupabo & Mangset, 2022; Holter & Snickare, 2021; Thun, 2020). Akademisk virksomhet krever mentalt rom og konsentrasjon som muliggjør kompleks tenkning». Dette kolliderte, og kolliderer fortsatt, med å være i verden på en måte som var formet av å være innrettet mot andres behov og hverdagslivets konkrete prosesser og relasjoner (Smith, 1987; Rudberg, 2012). Fordelen knyttet til å ha eller tilta seg retten til å fokusere helt og fullt på sitt eget, mens man lar andre ordne opp med hverdagens ymse nødvendigheter er på ingen måte nøytralisert. I løpet av de siste tiårene har det som tidligere var en mer gjennomgripende kjønnet splittelse, likevel gjennomgått grunnleggende endringer. I dag gir det mindre mening å snakke om «mannlig abstrakt orientering» og «kvinnelig relasjonell orientering» som noe som kan knyttes til henholdsvis menn og kvinner eller til arbeidsliv versus familie- og hverdagsliv. Det er flere grunner til dette: For det første er den heteroseksuelle kjernefamilien og etterkrigstidens kjønnsarbeidsdeling om ikke avløst, så i alle fall supplert, av diverse familieformer og arbeidsdelinger. I norsk sammenheng ser vi en tilnærming mellom menns og kvinners deltakelse i hverdagslivet (Vaage, 2012). Toinntektsfamilien er blitt en ny norm, og fedre er mer emosjonelt involvert i hverdagslivets relasjoner. Husarbeid og matlaging er også blitt varer som «leveres» ofte av grupper med dårlige arbeidsbetingelser og lav lønn. For det andre er store deler av arbeidslivet, academia inkludert, rettet mot produksjon av kunn-

skap og informasjon, og nettverksbygging og teamarbeid er blitt viktigere (se for eksempel Blackmore, 2017; Locke & Wright, 2017). Det gjør at emosjonell tolkningsevne og kommunikativ kompetanse i økende grad er blitt høyt verdsette kvalifikasjoner (Illouz, 2007; Adkins & Jokinen, 2008). Todelingen av samfunnet i en privat sfære kjennetegnet av det konkrete og følelsesbaserte på den ene siden, og en offentlig sfære kjennetegnet av det abstrakte, mekaniske og instrumentelle, på den andre – er omformet. Skillet mellom omsorg og nære relasjoner på den ene siden og profesjonelle relasjoner på den andre er dermed mindre distinkt enn bare to–tre tiår tilbake.

Dermed er det ikke sagt at motsetningen de tidlige feministiske teoriene skisserte, mellom investering i og ivaretagelse av menneskelige behov og relasjoner kontra investering i konkurranse i arbeidslivet, gjør seg mindre gjeldende i dag (Fraser, 2014; Gunnarsson, 2016; Federici, 2020). Poenget er heller at denne kjønnsbaserte splittelsen mellom målrettethet og behovsorientering i større grad må atskilles analytisk fra skillet mellom kvinner og menn som gruppe. Denne splittelsen er på nye måter virksom på tvers av skillet mellom menn og kvinner og mellom hverdagsliv og arbeidsliv. For eksempel kan man hevde at dagens styringssystem i akademia dominert av markedsbaserte logikker og økt vektlegging av eksellens basert på standardiserte mål, i en viss forstand krever en maskulin logikk. Maskulin da forstått som instrumentell og utbytteorientert. Men spenningen vi har beskrevet mellom investering i konkrete behov og livsprosesser kontra «abstrakt» arbeid og instrumentell rasjonalitet, suppleres i økende grad av sammenvevinger av personlige følelser og instrumentelle orienteringer (Hochschild, 1983). Den israelske sosiologen Eva Illouz (2007) mener vi lever i en «emosjonell kapitalisme» der evne til å håndtere og manipulere følelser blir en stadig viktigere del av våre profesjonelle relasjoner og væremåter. Å lykkes i arbeidslivet krever evne til å stimulere, forløse og optimalisere menneskelig kreativitet og menneskelig samhandling (Aarseth, 2008). Parallelt med at den regelrette utbyggingen av omsorgsarbeid – innenfor og på tvers av kjønns- og klasseskiller videreføres, ser man altså en ny vektlegging av relasjoner og følelser i arbeidslivet. Her vil det ofte være evnen til å forholde seg optimaliserende og instrumentelt til egne og andres følelser som gir uttelling (Illouz, 2007). Den emosjonelle kompetansen blir til noe som akkumuleres og konverteres på måter som tjener til å forøke din egen verdi på arbeidsmarkedet (Adkins & Jokinen, 2008). På denne måten blir splittelsen mellom

behovsorientering og en instrumentell orientering på nye måter et integrert spenningsforhold i våre praksiser og erfaringer. Dermed oppstår mer sammensatte og subtile motsetninger mellom det vi her for enkelthets skyld betegner som behovsorientering og målrettethet.

Den nordamerikanske filosofen Nancy Fraser (2014) har argumentert for at den økte markedsjøringen utvisker tydelige grenser mellom for eksempel familie og arbeidsliv. Markedets krav til effektivitet og produktivitet sniker seg inn i våre nære relasjoner på samme måte som nære relasjoner og følelser blir viktigere i arbeidslivet. Men nettopp derfor øker også spenningen mellom utbyttmaksimering og dens forutsetning; ivaretagelse og næring av menneskelige behov og følelser for fellesskap, trygghet og vekst. Denne splittelsen er konstituerende for den kapitalistiske økonomien og dens måte å organisere samfunn på. Det er ikke mulig å organisere menneskelig liv og samhandling ut fra utbyttmaksimeringens logikk alene. Menneskelig vekst og produktivitet forutsetter at man blir sett, elsket og ivaretatt av andre som ser deg som et mål i seg selv (Jonasdottir, 1994; Fraser, 2014; Gunnarsson, 2016). At stadig mer av vår tid, krefter og oppmerksomhet blir innrettet mot det som teller, og som kan telles, betyr ikke at behovet for å investere i menneskelige energier og livssammenhenger blir mindre (Fraser, 2014). I stedet krever mer intensivt konkurranse og mer markedsorienterte måter å organisere menneskers virksomhet på mer investeringer i menneskelige ressurser og relasjoner. Dermed intensiveres spenningsforholdet mellom utbyttejakten og dens forutsetning. Og mye tyder på at nettopp denne spenningen akselererer i dagens akademi. Den kommer ikke nødvendigvis bare som uttrykk som en konflikt mellom kvinner og menn, der kvinner må gjøre mer av omsorgs- og relasjonsarbeid både hjemme og på jobb, men er kanskje i større grad også virksom i alles handlinger, lengsler og engstelser.

Et helt sentralt spørsmål er hva som skjer med dette spenningsforholdet i et academia preget av konkurranse basert på standardiserte mål. Hva skjer når utbytteoptimalisering, i betydning å gjøre det som teller, blir mer dominerende? Mange forskere vil nok både være drevet av et kompetitivt begjær (Brøgger, 2016; Lund & Tienari, 2019) og glede over målbare prestasjoner og samtidig være motivert for å investere i mindre utbytterettede praksiser. Men hvilke motivasjoner som driver deg, styrer prioriteringene til den enkelte. Det kan for eksempel være forskjell i måten man forholder seg til studenter og undervisning på. Enkelte ser det som noe man skal få raskt

unna slik at man kan konsentrere seg om det som teller. Andre strever med å forholde seg til studenter uten å se dem som hele mennesker med behov, usikkerhet og nysgjerrighet (Lund & Tienari, 2019). Uttrykket «akademisk husarbeid» som man ofte kan møte i analyser av kjønn i academia, er illustrerende: I den eksellens-orienterte akademiske organisasjonen ser det ut til være noen som blir sittende med ansvaret for husarbeidet, i overført betydning. Mye tyder på at dette fortsatt er knyttet til kjønn. Men dette spenningsforholdet utspiller seg i økende grad på et emosjonelt plan. Hovedskillet går kanskje ikke lenger bare mellom *hvem* som gjør hva av husarbeid og omsorg, men i *måten* man er investert i dette på – hvor mye det binder og retter din energi og skaperkraft (Aarseth, 2008; Gunnarsson, 2016; Aarseth, 2022). Vi foreslår at eksellenslogikken og den handlingsorienteringen den bringer med seg, inklusiv den handlingsorientering som er knyttet til målbare representasjonslogikker, nettopp er med på å spisse dette spenningsforholdet – og vi vil argumentere for at dette kan få noen *epistemiske implikasjoner*. For å forstå hva som er på spill her, må vi undersøke hvilke praksiser, erfaringsverdener og forståelsesformer som representeres og fremmes i de faglige samtale.

Kjønnen spenning mellom ulike epistemologiske tilnærminger

Nasjonal og internasjonal forskning indikerer at kvinnelederte fag og faglige orienteringer innrettet mot fortolkning av menneskelige erfaringer og relasjoner, kommer særlig dårlig ut i møte med internasjonalisering og medfølgende vekt på konkurranse og målbare resultater (Henningsen & Liestøl, denne boken; Rowlands & Wright, 2019). Jo mer abstrakte og analytiske epistemiske kulturer er, jo høyere er andelen mannlige forskere og jo bedre kommer forskningen ut målt med de standardiserte kvalitetsmålene. Tilsvarende: Jo nærmere menneskers levde erfaring, relasjoner og forestillingsverdener, jo høyere er andelen kvinnelige forskere og jo dårligere kommer de ut basert på de standardiserte målene (Henningsen & Liestøl, denne boken; Aksnes mfl., denne boken).

Eksellenskravene passer kanskje rett og slett bedre med etablerte akademiske praksiser i enkelte naturvitenskapelige og teknologiske fag, enn i møte

med fortolkende tradisjoner innenfor humanistiske fag (Ylijoki mfl., 2011; Rowlands & Wright, 2019). De såkalt nøytrale standardene er ikke nøytrale, men utmeislet med utgangspunkt i nettopp naturvitenskapelige og teknologiske fags institusjoner og positivistisk-empiriske forskningsmetodologier. Praksisene og arbeidsmåtene som har vokst frem i tolkningsfagene, altså de som har med menneskelige ideer, relasjoner og følelser å gjøre, ser ut til å være mindre tilpasset de såkalt standardiserte målene basert på produktivitet, inntjening og publisering av artikler i angloamerikanske tidsskrifter (Rowlands & Wright, 2019; Sakhiyya & Rata, 2019). Her handler det altså i mindre grad om direkte kjønnsdiskriminering, og i større grad om den kjønnsbaserte spenningen mellom ulike epistemiske orienteringer og forskningsinteresser. Det er altså noe med standardiserte måls logikk som virker på tvers av skiller mellom grupper og fag, men som samtidig kan ha en innebygd tendens til å befeste de eksisterende ulikhetene mellom kvinner og menn, myke og harde fag, grunnlagstenkning og anvendt forskning, og ikke minst kommersialiserbar, forskning.

Tellekantene har også sin egen motivasjonslogikk. De dreier investering av tid og krefter mot ytre mål og forhåndsdefinerte standarder. Dette er tellekantenes rasjonale (Brøgger, 2016). Den markedsorienterte konkurranselogikken kan derfor ha en «implisitt epistemologi» (Aarseth, 2022). De fleste ønsker anerkjennelse, derfor er disse entydige og håndfaste målene på samfunnsmessig anerkjennelse en kraftig driver for de fleste av oss (Brøgger, 2016). Trolig er det også slik at jo bedre man gjør det, jo mer blir man trigget og jo mer inspirert og produktiv blir man. Det kan koste mer å tilpasse seg standardiserte og ytre krav for individer som er mer orientert mot andres og egne behov, lengsler og opplevelse av forvirring. Om man søker å sette ord på erfaringer og indre opplevelser som ikke uten videre kan sorteres inn i en på forhånd definert kategori eller et begrep, eller drives av en trang til «å finne en vei ut av sitt eget villnis», som Toril Moi (2017)⁴ har formulert det, gjør man kanskje bruk av andre mentale og affektive krefter enn om man vil avgjøre om noe virker ved hjelp av randomiserte kontrollerte studier. Dette handler ikke nødvendigvis om et skille mellom kvantitative og fortolkende metoder eller mellom naturvitenskap og humaniora. Vårt poeng er at noen måter å være epistemisk drevet på krever mer kontakt med eget «villnis»

4 Moi (2017) refererer her til Ludvig Wittgenstein.

og mindre klart definerte erfaringer enn det andre gjør. De standardiserte kravene kan altså indirekte virke inn på hvilke epistemiske orienteringer og motivasjoner som fremmes og hvilke som hemmes (Aarseth, 2022). Dette har også betydning for hvem som tiltrekkes av og ønsker å være i academia (Lund, 2015; Lund & Tienari, 2019).

Økt oppmerksomhet om strategiske og instrumentelle handlingsorienteringer fremmer mer selvsikre og målrettede væremåter, verdier og diskurser (Meriläinen mfl., 2015). De som favoriseres, er de verdensvante, selvsikre, de som har mye ressurser og tar for gitt at de vil synes og regnes med også utenfor en lokal livsverden (Lund, 2020). Utviklingen skaper dyrking av «free spirits» (Parker & Weik, 2014) som reiser fra konferanse til konferanse medbringende ideer som lett kan utveksles og forstås på tvers av lokale livsverdener, ideer som er lett oversettable og omsettable på det internasjonale markedet. Dette vil i mange sammenhenger si mer standardiserte begreper og empiriske funn som er like gyldige og interessante, i alle sammenhenger. Men som kanskje derfor kan ha en viss distanse til det subjektive og lokalt situerte. Poenget vårt er at den opprinnelige kjønnsrelaterte motsetningen mellom behovsorientering og markedsretting kan se ut til å dukke opp igjen i nye former i en mer globalisert verden (Beasley, 2008). Vi står overfor en ny versjon av den kjønnsrelaterte arbeidsdeling som skaper en bestemt inn snevring i perspektiv:

«... the original notion of intellectual detachment and academic freedom has developed into a demand for social and moral detachment (...). This excludes all those whose attachment to persons or causes requires bodily presence, and such an exclusion transforms the contents and values of academic knowledge» (Parker & Weik, 2014, s. 167).

Slik favoriserer kanskje også dagens systemer akademikere som er fristilt fra og hevet over menneskelige og emosjonelle behov – snarere enn de som investerer i det akademiske husarbeidet og på andre måter er orientert mot egne og andres behov og mot forpliktelse overfor konkrete andre knyttet til sted og sosiale sammenhenger (Parker & Weik, 2014). Det som verdsettes er robuste, fleksible og mobile væremåter og orienteringer (Meriläinen mfl., 2015). Når det er målbare resultater som teller, blir væremåter som rettes mot menneskelige behov snarere enn mot optimalisering av men-

neskelige energier i produktivitetens tjeneste, en tydeligere hemsko (Lund, 2015; Blackmore, 2017). Den nye målstyringens konkurranselogikk kan med andre ord meget godt tenkes å fremme ensretting og monokultur framfor mangfold i perspektiver (Magnussen mfl., 2022). Det som driver de ovenstående spenningsforholdene, handler i mindre grad om fordommer knyttet til identitetskjenner, men mer om ulike dynamikker som hemmes og fremmes i samfunnets og akademias organisering. Mer vekt på konkurranse og individuell posisjonering kan virke inn på måten vi opplever og dermed former vår forståelse av verden på ved å snevre inn den indre mentale verden der menneskelige sårbarheter, engstelser og lengsler rommes, reflekteres over og bearbeides (Young, 1995). En innsnevring av dette rommet påvirker den indre psykiske dialogen (Honneth, 1999; O'Neill, 2014; Aarseth, 2022), som er en forutsetning for den kapasiteten til å leve seg inn i andres ståsteder og perspektiver, noe som igjen er en viktig forutsetning for den faglige samtalen. En slik forskansning skaper avstand til den konkrete andre, og nærer i stedet en tilnærming til verden med mer vekt på standardiserte oppgaver og løsning av konkrete problemer (O'Neill, 2014; Sakhiyya & Rata, 2019). Dette kan komme i konflikt med det ofte mer diffuse og langsomme arbeidet med «å finne en vei ut av eget villnis» ved å sette ord på og gi form til egne erfaringer og kroppslige opplevelser av verden (Aarseth, 2022). I stedet trigges en dynamikk der tvangen og trangen til å rette mentale og emosjonelle krefter mot det som teller, krever at man holder indre sårbarhet på avstand. Dette nærer i neste omgang behovet for å bevise egen usårbarhet gjennom ytre bekræftelse (Layton, 2010; Gunnarsson, 2016). Om dette er rett, kan vi i dag stå overfor en ny epistemisk splittelse, denne gangen ikke mellom behovsorienterte og omsorgsinvesterte kvinner versus kompetitive og selvhevdende menn, men mellom refleksjoner og selvforståelser som springer ut av hverdagens livssammenheng kontra en streben etter å optimalisere på forhånd standardiserte mål.

Avsluttende refleksjoner

I dette kapitlet har vi argumentert for at det i dag kan være både relevant og viktig å rette søkelyset mot institusjonelle og organisatoriske logikker som fremmer og hemmer epistemisk mangfold, forstått som kritisk dialog

og brytning mellom ulike perspektiver basert på et bredt tilfang av ulike livserfaringer. Vi mener det kan være grunn til å spørre om den målstyringslogikken som preger dagens akademiske institusjoner og kunnskapspolitikk, inkludert arbeidet med mangfold og likestilling, kan være med på å fremme en ny splittelse og polarisering mellom ulike erfaringsverdener og forståelsesmåter. Helt konkret har vi diskutert en økende splittelse mellom praksiser og orienteringer rettet mot hverdagslivets behov og relasjoner på den ene siden, og evne til målrettet orientering mot og investering i det som teller, på den andre. Denne splittelsen sammenfaller i dag i mindre grad med kjønn som identitetskjenne tegn. Dette betyr imidlertid ikke at spenningsforholdet mellom ulike praksiser, handlingslogikker og orienteringer knyttet til kjønn er irrelevant eller nøytralisert. Vi må derfor videreutvikle og oppdatere analysen av denne sammenhengen slik den ble utviklet i de tidlige bidragene til feministisk vitenskapsteori. I disse bidragene finner vi inspirasjon til en alternativ måte å tenke balanse og mangfold på; nemlig å utvikle en politikk for å redusere splittelse mellom disse orienteringene, mellom de målrettede og utbytteoptimaliserende *free spirits* kontra de lokalt situerte og behovsorienterte praksiser og orienteringer. Blikket vendes mot de praksisene, samhandlingsformene og forståelsesformene som fremmes og hemmes i den akademiske institusjonen – og i samspillet mellom akademia og samfunnet for øvrig.

Den nordiske arbeids- og familiepolitikken og den doble likestillingsmodellen har tatt i bruk virkemidler som fremmer mangfold, nettopp ved at den stimulerer til et bredere tilfang av livserfaringer og forståelsesformer for både kvinner og menn. I den familievennlige velferdsstatsmodellen har det vært et viktig poeng at det skal være mulig å leve hele liv, å kombinere familie- og arbeidsliv. Denne modellen hadde i prinsippet potensial til å overskride splittelsen de tidlige feministiske teoriene italesatte, mellom utbytteorientering og relasjonsorientering og de ulike forståelsesmåtene og epistemiske orienteringene som næres av denne splittelsen. Dette er også en tilnærming til mangfold. Men det er en litt annen måte å fremme mangfold på enn det vi finner i dagens målstyringsregime.

I stedet for vektlegging av representasjon der oppmerksomheten ofte rettes mot individuelle identitetsmarkører, har vi argumentert for at man bør vende blikket mot hva slags folk som «produseres» i de akademiske institusjonene, gjennom de praksisene, relasjonene og logikkene som domine-

rer der. Dette er ikke bare viktig for å sikre større mangfold av bakgrunner og væremåter, det er også viktig for akademias fremste oppgave; å utvikle samfunnets systematiske søken etter sannheter, forståelser og refleksjoner. Den beste måten å sikre dette på, er neppe å legge til flere identitetskategorier i måltallslogikken, men snarere å optimalisere mulighetene for dialog mellom et mangfold av forståelseshorisonter og livserfaringer – både i den enkeltes liv og i samtalen mellom ulike synsvinkler og ståsteder som ligger til grunn for akademisk kunnskap. Da kan samfunnets kunnskapsproduksjon og selvrefleksjon i større grad funderes i et mangfold av menneskelige og samfunnsmessige erfaringer og behov.

Referanser

- Adkins, L. & Jokinen, E. (2008). Introduction: Gender, living and labour in the fourth shift. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 16(3), 138–149.
- Andersson, E. (1995). Feminist Epistemology: An interpretation and defense. *Hypatia*, 10(3), 50–84.
- Andersson, E. (2004). How not to criticize feminist epistemology. <https://www.feministes-radicales.org/wp-content/uploads/2012/03/Elizabeth-Anderson-How-Not-to-Criticize-Feminist-Epistemology-Copie.pdf>
- Arendt, H. (2005). Introduction into Politics. I J. Kohn (Red.), *The promise of politics*. New York (s. 93–200). Schocken Books.
- Beasley, C. (2008). Rethinking hegemonic masculinity in a globalizing world. *Men and Masculinities*, 11(1), 86–103.
- Blackmore, J. (2017). Leadership in higher education: A critical feminist perspective on global restructuring. I C. Shore & S. Wright (Red.), *Death of the Public University?* Berghahn.
- Brøgger, K. (2016). The rule of mimetic desire in higher education: Governing through naming, shaming and faming. *British journal of sociology of education*, 37(1), 72–91.
- Bråten, B. & Mikalsen, M.F. (2022). *Mangfold og inkludering ved Universitetet i Oslo – en forskningsrapport*. Senter for tverrfaglig kjønnsforskning, Universitetet i Oslo.
- Code, L. (1993). Taking Subjectivity into Account. I L. Alcoff & E. Potter (Red.), *Feminist Epistemologies* (s. 15–48). London/New York: Routledge.
- Federici, S. (2020). *Beyond the periphery of the skin*. PM Press.
- Fraser, N. (2014). Behind Marx's hidden abode for an expanded conception of capitalism. *New Left Review*, 86, 55–72.
- Frølich, N., Reiling, R., Gunnes, H., Mangset, M., Orupabo, J., Ulvestad, M., Østbakken, K., Lyby, L. & Larsen, E.H. (2019). *Attraktive akademiske karrierer? Søkning, rekruttering og mobilitet i UH-sektoren*. NIFU-rapport 10, 2019.
- Gunnarsson, L. (2016). The dominant and its constitutive other: Feminist theorizations of love, power and gendered selves. *Journal of Critical realism*, 15(1), 1–20.
- Halsaa, B. (1992). Kjønn og statsvitenskap. I A. Taksdal & K. Widerberg (Red.), *Forståelser av kjønn i samfunnsvitenskapenes fag og kvinneforskning*. Ad Notam Gyldendal.
- Hartsock, N.C. (1983). The feminist standpoint: Developing the ground for a specifically feminist historical materialism. I S. Harding & T. Hintikka (Red.), *Discovering Reality* (s. 283–310). Springer.
- Hernes, H. (1997). *Betraktninger om arbeidet med «Kvinneres levekår og livsløp»*. Kvinneforskning, 3–4, 1921–1925.
- Hochschild, A.R. (1983). *The managed heart*. University of California Press.
- Honneth, A. (1999). Postmodern identity and object-relations theory: On the seeming obsolescence of psychoanalysis. *Philosophical Explorations*, 2(3), 225–242.

- Haavind, H. (1986/2017). Kvinneforskning og vitenskapelige paradigmer. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 41(4), 232–239.
- Holter, Ø.G. & Snickare, L. (2021). *Likestilling i akademia. Fra kunnskap til endring*. Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.143>
- Illouz, E. (2007). *Cold intimacies. The making of emotional capitalism*. Polity Press.
- Jonasdottir, A.G. (1994). *Why women are oppressed*. Temple University Press.
- Keller, E.F. (1985). *Reflections on gender and science*. Yale University Press.
- Layton, L. (2010). Irrational exuberance: Neoliberal subjectivity and the perversion of truth. *Subjectivity*, 3(3), 303–322.
- Locke, K. & Wright, S. (2017). Mainlining the motherboard: Exploring gendered academic labour in the university. I C. Hudson, M. Rönnblom & K. Teghtsoonian (Red.), *Gender, Governance and Feminist Analysis*. Routledge.
- Longino, H. (1987). Can there be a feminist Science? *Hypatia*, 2(3), 51–64.
- Longino, H. (1993). Subjects, power & knowledge. I L. Alcoff & E. Potter (Red.), *Feminist Epistemologies* (s. 101–120). Routledge.
- Lund, R.W. (2015). *Doing the ideal academic: Gender, excellence and changing academia*. Aalto University, Espoo, Finland.
- Lund, R. (2020). Becoming professor requires saying NO! Merging equality and quality agendas in a Norwegian Gender Balance Project. I H.L. Smith, C. Henry, H. Etzkowitz & A. Poulouvassilis (Red.), *Gender, Science and Innovation: New Perspectives*. Edward Elgar Publishing.
- Lund, R. & Tienari, J. (2019). Passion, care, and eros in the gendered neoliberal university. *Organization*, 26(1), 98–121.
- Magnussen, M., Lund, R. & Myland, T. (2022). Uniformity dressed as diversity? Reorienting female associate professors. I G. Griffin (Red.), *Gender Inequalities in Tech-Driven Research and Innovation*. Bristol University Press.
- Mahrtdt, H. (2019). Of thinking. *Filosofisk supplement*, (3–4), 9–16.
- Meriläinen, S., Tienari, J. & Valtonen, A. (2015). Headhunters and the ‘ideal’ executive body. *Organization*, 22(1), 3–22.
- Moi, T. (2017). *Revolution of the ordinary*. University of Chicago Press.
- O’Neill, M. (2014). The slow university: Work, time and well-being. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research*, 15(3), 20–40.
- Orupabo, J. & Mangset, M. (2022). Promoting diversity but striving for excellence: Opening the ‘Black Box’ of academic hiring. *Sociology*, 56(2), 316–332.
- Parker, M. & Weik, E. (2014). Free spirits? The academic on the aeroplane. *Management Learning*, 45(2), 167–181.
- Rogg, T. & Rustad, L. (2018). *Hva er kjønnsperspektiver i forskning? Eksempler for Tverrfaglige Forskningsområder*. Kilden Kjønnforskning.
- Rowlands, J. & Wright, S. (2019). Hunting for points: the effects of research assessment on research practice. *Studies in Higher Education*, 1–15.
- Rudberg, M. (2012). Gender, knowledge and desire. I K. Jensen, L.C. Lahn & M. Nerland. (Red.), *Professional Learning in the Knowledge Society* (s. 179–193). Rotterdam: SensePublishers.

- Sakhiyya, Z. & Rata, E. (2019). From 'priceless' to 'priced': The value of knowledge in higher education. *Globalisation, Societies and Education*, 17(3), 285–295.
- Shore, C. & Wright, S. (2000). Coercive accountability. I M. Strathern (Red.), *Audit cultures: Anthropological studies in accountability, ethics, and the academy* (s. 57–89). Routledge.
- Smith, D.E. (1987). *The everyday World as problematic: A feminist sociology*. University of Toronto Press.
- Solheim, J. (2007). *Kjønn og modernitet*. Pax forlag.
- Thun, C. (2020). Excellent and gender equal? Academic motherhood and 'gender blindness' in Norwegian academia. *Gender, Work & Organization*, 27(2), 166–180.
- Vaage, F. (2012). *Tidene skifter. Tidsbruk 1971–2010. Statistiske analyser nr. 52*. Statistisk sentralbyrå.
- Wærness, K. (1984). The rationality of caring. *Economic and industrial democracy*, 5(2), 185–211.
- Ylijoki, O.H., Lyytinen, A. & Marttila, L. (2011). Different research markets: A disciplinary perspective. *Higher Education*, 62(6), 721–740.
- Young, R.M. (1994). *Mental Space*. Process Press.
- Aarseth, H. (2008). Samstemt selvskap: Nye fedre i ny økonomi. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 2, 4–21.
- Aarseth, H. (2022). The implicit epistemology of metric governance. New conceptions of motivational tensions in the corporate university. *Critical Studies in Education*. <https://doi.org/10.1080/17508487.2022.2037680>